

Klebelsberg Kuno iskolareformjai a közoktatásban

Klebelsberg Kuno 1922-ben lett a kultusztárca első embere, és kész programmal kezdte meg tevékenységét. Pontos kidolgozott elvei, tervei voltak, melyek érvényesítését minden erejével igyekezett elérni. A kultúra minden területét igyekezett kézben tartani, s fáradhatatlan energiával próbált megfelelni a – főként saját maga által felállított – magas követelményeknek. A természettudományok támogatásától a testnevelés ügyének felkarolásáig, a műemlékvédelemtől a művészetpártolásig, a tanyai iskolák építésétől a játszóterekig igen sok feladatra terjedt ki a figyelme. Legkiemelkedőbb munkája azonban mindenképpen az iskolarendszer reformja volt az óvodától, a népiskolától az egyetemig. Hihetetlen energiát és szervezőkészséget tanúsított tervei kivitelezésében, de természetesen ez önmagában nem lett volna elegendő. Jól megválogatott munkatársak egész hadát mozgatta, ugyanakkor úgy tűnt, hogy mindenütt jelen van, s a legapróbb részletekben is tájékozott, kivitelezésükben részt vesz. Egyik legkiemelkedőbb vezetői képessége volt, hogy a megfelelő feladatra mindig megtalálta a megfelelő embert, aki legalkalmasabb volt a végrehajtásra.

Klebelsberg kultuszminiszterségének első éveiben – a háború után – az ország nehéz gazdasági helyzetben volt, a miniszter nem vállalkozhatott másra, mint az értékmentésre. A gazdaság stabilizációja után kerülhetett sor annak a nagyszabású reformtervnek a megvalósítására, mely koncepciójában az egész magyar oktatási rendszer megújítását jelentette. Meg volt ugyanis győződve róla, hogy a trianoni veszteségek után az állami oktatás egész rendszerét újra kell gondolni, enyhíteni kell az égető iskolahiányt, új iskolákat kell létrehozni az oktatás minden szintjén. Eötvös József, a nagy előd mellett, aki a magyarországi állami oktatás alapjait megteremtette, Klebelsberg volt, aki újabb átfogó, iskolateremtő programot szervezett. Komplex gondolkodásmódjára jellemző, hogy nem egymástól függetlenül, elszigetelten folytatta az egyes iskolatípusok reformját, hanem a társadalmi igényeket, valamint az egyes iskolatípusok egymásra épülését, összefüggéseit figyelembe véve hajtotta végre ezt a feladatot az óvodától az egyetemig. Nagyon fontos kiemelni, hogy az oktatás minden szintjét figyelembe véve tevékenykedett, gyakran érték ugyanis olyan vádak, hogy a népoktatást elhanyagolja a „magaskultúra” miatt. Pedig ha tekintetbe vesszük, hogy a trianoni Magyarország 8 milliónyi lakosa közül 1 millió, azaz kb. 15% volt a hat éven felüli analfabéták aránya, akkor természetes, hogy az egyik fő feladatának a népoktatás fejlesztését tekintette. Szükségesnek tartotta a kultúra elsődlegességét megfogalmazni az egész nemzetre vonatkoztatva, ami – megítélése szerint – csakis széleskörű iskolareformok útján valósulhat meg. Igyekezett ezért kortársait és a parlamentet meggyőzni, hogy a tankötelezettség nem elegendő, megfelelő iskolahálózat kiépítésére van szükség, akár a népiskolákat tekintjük, akár a többi iskolatípust. Ezen túl minden településen ki kell alakítani az oda illő, ott szükséges iskolafajtát, legyen az népiskola, polgári iskola, középiskola vagy egyetem. Ezt kultúrgeográfiai szempontból és a decentralizáció elvének realizálása okán egyaránt hangsúlyozta.

A kultúrpolitika és a településfejlesztés kapcsolódott össze koncepciójában, amikor megfogalmazta: *„A kultúrpolitikának egyik sarkalatos elve, hogy minden várostípusnak megfelelő iskolafajtát kell adni. A falunak a népiskola, a kisvárosnak a polgári iskola, a középvárosnak a középiskolák különféle fajtája jár ki, igazi nagyváros pedig bajosan képzelhető el főiskolák,*

különösen egyetem nélkül."¹ A különböző iskolák tervszerű területi elosztása az iskolareformok egyik rendező elve volt.

Másik elv a differenciáltság, a sokféleség elve: a kötelező elemi népoktatáson túl minden szinten többféle lehetőség közül választhatott az ifjúság hajlamának, tehetségének, anyagi lehetőségeinek megfelelően. A négy elemi osztály elvégzése után a gyerekek a 10-14 éves kor közötti időszakra tíz különféle szintű és profilú iskola közül választhattak: hatféle általánosan képző középiskola mellett a polgári iskolák (külön fiú és leány) és a reáliskolák jelentették az alternatívát, illetve a felső népiskolák osztályai mezőgazdasági vagy ipari tagozattal. 14 és 18 éves koruk között a fiatalok részben folytathatták az általánosan képző középiskolák 5-8. osztályaiban a tanulmányaikat, (ez esetben egyenlő értékű érettségi vizsga jogosította fel őket az esetleges egyetemi tanulmányokra, kivéve a reáliskolát és a leánykollégiumot, melyek alacsonyabb jogosításúak voltak), vagy pedig újabb hatféle lehetőség közül választhattak szakjellegű középiskolákban. Ezek nem adtak érettségit, azonban egy-egy szakterület ellátásához megfelelő képeztést nyújtottak, és olcsóbbak is voltak, tehát az alsóbb néprétegek számára könnyebben elérhetőek: a felső kereskedelmi, felső ipari, felső mezőgazdasági iskolák, a tanító- és tanítónőképző, illetve óvónőképző intézetek tartoztak ide. Ezt a sokszínűséget tovább differenciálta, hogy ki volt az iskolafenntartó. E szerint lehetnek állami, községi, városi iskolák, a különféle egyházak iskolái, illetve a katolikus egyházhoz tartozó szerzetesrendek által fenntartott iskolák, melyek még a rendek sajátosságai szerint is különböztek.²

Tekintve, hogy túlságosan hozzászoktunk a nyolc általános + négy gimnázium vagy szakközépiskola, illetve a nyolc általános + ipari iskola képletéhez, az alábbiakban rövid áttekintő táblázatban soroljuk fel a középfokú oktatás különféle intézményeit, melyek közül a négy elemi elvégzése után választhattak a klebelsbergi iskolareformot követően – igaz, csak néhány évig, a Hóman-féle egységesítési törekvések megjelenéséig – a gyerekek:

10-14 éves

fiú gimnázium
fiú reálgimnázium
fiú reáliskola
leánygimnázium
leánylíceum
leánykollégium
fiú polgári iskola
leány polgári iskola
felsőbb népiskola mezőgazdasági
felsőbb népiskola ipari

14-18 éves

fiú gimnázium 5-8. osztálya
fiú reálgimnázium 5-8. osztálya
fiú reáliskola 5-8. osztálya
leánygimnázium 5-8. osztálya
leánylíceum 5-8. osztálya
leánykollégium 5-8. osztálya
tanítóképző intézet
tanítónőképző intézet
felső mezőgazdasági iskola
felső ipari iskola
felső kereskedelmi iskola
óvónőképző intézet

Az elemi és középfokú iskolarendszeren kívül jelen volt még az oktatási reformok körében a felsőfokú oktatás: a különféle akadémiák, főiskolák és az egyetemek.

Az iskolareformok elvei között kiemelkedően fontos a komplexitás elvével foglalkozunk.

Ez azt jelenti, hogy minden iskolatípus reformjának előkészítésekor olyan komplex gondolkodásmódról tett tanúbizonyságot, mely az adott iskolafajta szükségletét figyelembe vette, s ennek alapján készítette el fejlesztési terveit és az országgyűlés elé terjesztendő törvényjavaslatokat, a következőképpen:

- Mindenkor meghatározta az adott iskola helyét, feladatait a társadalomban, illetve az oktatáspolitikai koncepcióban.
- Megfelelő szakemberek közreműködésével végrehajtotta a tananyag, a tantervek és a követelményrendszer reformját, modernizációját.
- Iskolaépítési akciókkal gondoskodott a megfelelő intézményhálózatról, az objektív feltételekről (iskolaépítés, berendezés, felszerelés)
- Intézkedett az egyes iskolatípusban működő oktatók korszerű képzéséről.

Az alábbiakban Klebelsberg azon intézkedéseit mutatjuk be, melyeket az iskolareformok keretében valósított meg. Az ismertetés nem az intézkedések időrendi sorrendjét követi, hanem – az iskolarendszer egymásra épülő különböző intézménytípusait felsorakoztatva – a rendszert, és annak fentebb vázolt összefüggéseit kívánja bemutatni. A kultuszminiszter ugyanis mindig azt valósította meg tervei közül, amelyre éppen lehetőség kínálkozott. Ezért gyakran vádolták kapkodással, átgondolatlan tevékenységgel. Pedig ha sorra vesszük az iskolatípusokat, a különböző időpontokban hozott intézkedésekből egy nagyon átgondolt és egységes iskolarendszer képe bontakozik ki előttünk, mely a fentebb ismertetett komplexitás jegyében épült fel.

Az óvodák ügye 1926-ban jelent meg a kultusztárca reformjai között. Klebelsberg a kisdedővők társadalomban betöltött szerepét kijelölve többször hangoztatta, hogy azok ne „fiókiskolaként” működjenek, hanem a gyerekek életkori sajátosságait figyelembe véve megfelelő pedagógiai és szociálhigiénés feladatokat lássanak el. Különösen fontosnak tartotta a szociális szempontokat, mivel a középosztály alsó rétegeiben és a munkások körében is általános jelenséggé vált – a rossz gazdasági viszonyok miatt –, hogy a nők munkába álltak, s emiatt segítség-re szorultak a gyermeknevelésben.

Mintegy ötszáz új kisdedővőre lett volna szükség a miniszter szerint, de az anyagi eszközök szűkössége miatt sürgősségi sorrendet állított fel, s kijelölte azokat a területeket, ahol mindenképpen új intézményeket kell felállítani. Így kezdeményezésére Budapest ipari kerületeiben, pl. Csepelen, Kispesten, Rákospalotán, Szegeden és más vidéki városban is épült óvoda. A tárca 1926-30 között több mint két és félmillió pengőt fordított erre a célra.

Az új nevelési követelményeket, társadalmi igényeket szolgáló kisdedővőkben új típusú, jobban képzett óvónőkre volt szüksége, ezért az óvónőképzés reformja is megkezdődött 1926-ban, amennyiben az addig kétéves képzést négyévesre emelte, gyakorlati képzéssel egészítette ki, és megfogalmazta az óvónők iránti új elvárásokat is, bár anyagiak híján a négy évfolyamú képzés nem mindenütt valósulhatott meg.³

Az elemi népoktatás modernizációja 1925-ben kezdődött, társadalmi feladatul tűzve ki az analfabetizmus felszámolását, s ezzel az alsóbb néposztályok s az elmaradott területek kulturális felemelkedésének biztosítását. Ekkor vezette be ugyanis a hatosztályos népiskolákban azt az új tantervet, mely részben az új társadalmi elvárásoknak kívánt megfelelni, részben pedig a legkorszerűbb, európai reformpedagógia elveit érvényesítette.⁴ Ezzel összefüggésben figyelemreméltó intézkedés volt az is, hogy kisebbségi tannyelvű népiskolákat hozott létre a nemzetiségi területeken, összefüggésben Bethlen nemzetiségi politikájával.

A modernizációs koncepció igen fontos része volt a nyolcosztályos elemi népoktatás bevezetésének terve, melyre vonatkozó törvényjavaslatát a legfontosabb feladatok megoldása után, 1928-ban dolgozta ki Klebelsberg. A gazdasági válság miatt ez már nem kerülhetett a törvényhozás elé, megvalósítása önkéntes alapon mégis megkezdődött, s 1937-ben már tantervet is adott ki a minisztérium a 7-8. osztályok számára. 1940-ben pedig, amikor mégiscsak a parlament elé került a nyolcosztályos népiskola ügye, az eredeti, Klebelsberg-féle terveket újították föl, s vezették be mindenütt a kötelező nyolc osztályt.⁵

A társadalmi szükségletek megfogalmazása, s az ennek alapján bevezetett új tanterv után a feladat legnehezebb része következett: gondoskodni kellett arról, hogy megfelelő iskolahálózat álljon rendelkezésre mindezek megvalósítására. Erről törvény intézkedett 1926-ban, mely „A mezőgazdasági népesség érdekeit szolgáló népiskolák létesítéséről és fenntartásáról” címmel került be a Magyar Törvénytarba.⁶ Elsősorban az Alföld elmaradott tanyavilágának népiskolával való ellátását tűzte ki célul, s a végrehajtásaként lezajlott népiskola építési akció nyomán nem egészen öt év alatt ötezer népiskolai objektum épült fel Magyarországon. Elsősorban az alföldi tanyás városok (Szeged, Debrecen, Kecskemét) környékén épültek nagy számban iskolák, de a program kiemelt területként kezelte Pest-Pilis-Solt-Kiskun, Csongrád és Jász-Nagykun-Szolnok vármegyét, valamint más, elmaradottabbnak számító megyéket is (pl. Heves, Szabolcs).

Az iskolaépítés költségének a felét államsegély biztosította, a másik felét helyi erőből kellett kiállítani. Ezt részint pótdadókból, részint a törvénnyel létrehozott Országos Népiskola Építési Alaptól felvehető rövid lejáratú kölcsönökből teremtették elő a helyi önkormányzatok. Klebelsberg az építkezések terén szokásához híven nagy körültekintéssel járt el: nagy gonddal készítette el az iskolák típusterveit, figyelembe véve az esztétikai szempontokat és a vidék építési hagyományait. Tisztában volt vele, hogy az iskola mintaként szolgál majd a környék lakosságának, s ezért tekintette fontosnak a praktikum mellett az esztétikai szempontokat is, s ez magyarázza, hogy az államsegély feltétele a VKM által kiadott típustervek felhasználása volt.⁷ Az 1926-os akcióban meghatározott ötezer objektum természetesen kevés volt a szükségletekhez képest (főleg, ha tekintetbe vesszük a nyolcosztályos népiskola terveit), ennek keretében csak a legsürgetőbb feladatokat tudta megoldani a kultusztárca. Klebelsberg többször hangoztatta, hogy folytatni kell az akciót, ez azonban már az ő minisztersége idején nem valósult meg. (A harmincas években a válság után folytatódott a népiskolák építése. Ez volt az egyetlen terület, melyben Hóman kultuszminiszter – aki sok tekintetben más elveket vallott – folytatta elődje munkáját.)

A tanítóképzés reformja szorosan kapcsolódott a népiskolai reformokhoz – bár időben megelőzte őket – hiszen azok képzését modernizálta ebben a kultusztárca, akik várhatóan az új típusú népiskolákban munkálkodnak majd. Az ezzel kapcsolatos intézkedések még 1923-ban elkezdődtek, amikor modern, öt évfolyamos tanítóképző intézetet szervezett Klebelsberg, ahol a jelöltek a korszerű nevelési elveket elsajátítva, a hosszabb képzési idő alatt magasabb szintű szakmai ismeretekkel kerültek az új iskolákba. A reform 1928-ban teljesedett ki, amikor – a polgári iskolai tanárképzés átszervezéséhez kapcsolódva – Szegeden megalakította az Apponyi-kollégiumot, amely a tanítóképző intézetekben működő tanárok képzésére szolgált. A tanárképző elvégzése után lehetett ide jelentkezni, s újabb két év tanulmányi idő után a képesítést megszerezni.⁸

A képzés reformja és a népiskolák építése mellett a miniszter megfogalmazta azokat az elvárásokat, melyeket a társadalom – nézete szerint – a tanítókkal szemben támasztott: „*De itt nem elégséges az, hogy iskolát építsünk, nekünk olyan tanítóság is kell, mely át van hatva a maga nagy feladatától. Nem úgy képezem, hogy csak a tankötelezetteket oktassa, hanem a népnek igazi barátja, lelke legyen a tanító...ezért segítségére jövünk népkönyvtárakkal, vetítőgéppel, mozgóval, rádióval... Ez a koncepcióm*” – fejtette ki⁹, s csak sajnálni tudjuk, hogy e nagyratörő, szép tervek megvalósítására már nem volt elegendő a kultusztárca anyagi ereje. Ennek ellenére, ha nem is mindig a fenti „technikával” felszerelve, mégiscsak egy-egy kisebb szellemi központot jelentettek a felépült népiskolák, bennük a tanító közmegbecsülésnek örvendett, s ezt a szerepet mind az iskola, mind a tanító meg is tartotta egészen a hetvenes évekig, amikor megtörtént a tanyai iskolák átgondolatlan, elhamarkodott felszámolása.

Az 1921-es tankötelezettségi törvény (XXX.tc) 6-12 éves kor között a mindennapi elemi népiskola látogatását, majd további három éven át az ismétlő iskolai oktatást írta elő a gyermekek számára kötelezőként. Az ismétlő iskolákat és az elemi iskolák felsőbb osztályait a szegényebb, elsősorban a mezőgazdasági népesség gyermekei látogatták, akik sem a polgári iskolába, sem más iskolatípusba nem járhattak, hiszen ellenkező esetben a 4 elemi elvégzése után a középfokú oktatás valamely formája felé vezetett volna az útjuk. Tudjuk, hogy Klebelsberg a gazdasági fejlődés szempontjából mindennél fontosabbnak tartotta az oktatást s azon igyekezett, hogy ezek a gyermekek is részesüljenek valamilyen szakmai képzésben az elemi ismereteken túl. Ezért felelevenítette a kultusz kormányzatnak azt a már a századfordulón megjelenő törekvését, mely az ismétlő iskolákat szakmai képzéssel kívánta összekötni. Ennek lényege, hogy az ismétlő iskolákban kiépülő szakképzés az adott terület sajátosságaihoz igazodjon. Így mezőgazdasági szakképzést vezetett be a mezőgazdasági népesség gyermekei számára, az ipari területeken pedig ipari jellegűt. De volt olyan elképzelése is, mely szerint a Balaton környékén az ismétlő iskolákban az idegenforgalommal kapcsolatos ismereteket kaptak volna a gyerekek. A továbblépés lehetőségeként azt is megfogalmazta, hogy a jövőben bevezetendő nyolcosztályos elemi népoktatás felsőbb osztályai hasonló szempontok szerint szerveződnek majd. A fejlődés másik lehetősége, hogy a mezőgazdasági ismereteket nyújtó ismétlő iskolákból idővel önálló gazdasági népiskolák jöjjenek létre, ahol ezt a rászoruló lakosság létszáma indokolja.¹⁰ Ezekből az elképzelésekből leginkább a mezőgazdasági képzéssel kapcsolatosak valósultak meg, számos ismétlő iskolában, később pedig önálló gazdasági iskolákban is. Elsősorban az Alföldön terjedt el ez az iskolatípus, többek között a Szeged környéki tanyavilágban is több Klebelsberg által alapított mezőgazdasági iskola volt.¹¹

A polgári iskola, mely fennállása alatt igen sok vitára adott alkalmat, sajátos része a magyar oktatás történetének. 1945 után, a nyolcosztályos általános iskola létrejöttével ez az iskolatípus megszűnt, s sokáig úgy tűnt, feledésbe is merült. Ha kultúrtörténeti, neveléstörténeti összefüggésben szóltak róla, inkább a negatívumok kaptak hangsúlyt, az oktatás zsákutcájaként emlegették, megítélése főleg ideológiai alapokon történt. Meg sem kísérelték az adott korszak kultúrpolitikájának, társadalmi igényeinek összefüggésében bemutatni. Pedig a magyar oktatáspolitikai történetét vizsgálva látni kell, hogy abban az időszakban, amelyben a polgári iskola a két világháború között virágkorát élte, valós társadalmi igényeket elégített ki, és fontos helye volt az iskolarendszerben éppúgy, mint Klebelsberg oktatáspolitikai koncepciójában és törvénykezdésében.¹²

A polgári iskolák még Eötvös József népoktatási törvényének (1868. évi XXXVIII. tc.) keretében születtek, az elemi iskola 4. osztálya után következő, fiúknak hat, lányoknak négy évfolyamos, alacsonyabb jogosítású középfokú iskolatípusként. A dualizmus időszakában azonban sok vita és ellentmondás kísérte működésüket, mivel nem alakult ki pontos helyük az oktatás rendszerében, nem is épült meg mindenütt, ahol a törvény előírta (ötezer lakosú településeken), s bár az alsó négy osztályt a kispolgárság gyermekei szívesen látogatták, a felső két évfolyam fokozatosan elsorvadt. A polgári iskolákról törvény csak 1927-ben, Klebelsberg Kuno oktatáspolitikai reformja keretében született, melyben megfogalmazta az iskolával szemben a társadalmi elvárásokat, s rendelkezett a tananyag és a követelmények modernizációjáról tárgyában.¹³ Érdeemes e törvénnyel kissé részletesebben foglalkoznunk, ugyanis azok közé tartozik, melyekben egyetlen törvény keretei között rendelkezik az iskolareform koncepciójának minden eleméről: a tantárgyak és követelmények, az iskolák építése, az ott tanító tanárok képzése éppúgy szerepel benne, mint az iskolával szemben támasztott követelmények. E szerint legfőbb érve a polgári iskolák mellett, hogy azok az alsó középosztály kulturális felemelkedését hivatottak szolgálni. „A modern termelési módok... mind a mezőgazdaságban, mind az

iparban az egyszerű munkásnál is jelentékeny műveltséget követelnek meg, s ezért az egyes nemzetgazdasági ágak virágzása a vállalkozók szaktudása, élelmessége és a tőkeerő nagysága mellett jelentékeny mértékben attól függ, milyen értelmi színvonalon állnak az illető nemzet munkástömegei... Minden művelt állam iskolarendszerében találunk olyan iskolákat, melyek a népiskolánál... több műveltséget, de a főiskolai tanulmányokra előkészítő középiskolánál kevesebb, és inkább gyakorlati irányú, általános műveltséget parkodnak közvetíteni.” – szölt a törvény miniszteri indoklása,¹⁴ melyből kitűnik, milyen szerepet szánt a kultuszminiszter a polgári iskoláknak, s azt szoros összefüggésbe hozta a nemzetgazdaság fejlődésével is. Klebelsberg kultúrgeográfiai szempontokat is figyelembe vett, amikor a polgári iskolákról rendelkezett, hiszen azokat a járási székhelyek iskolatípusának szánta. A különböző iskolák terszerű területi elosztása fontos elv volt politikájában, s ettől remélte, hogy ezek a települések is kisebbfajta kulturális központtá válnak.

A törvény rögzítette a kialakult gyakorlatot, s négyosztályos képzésről intézkedett, megszüntetve a felső elsorvadt évfolyamokat, majd elhelyezte az iskolarendszer kereteiben is – pontosan meghatározott feladatokkal – a polgári iskolát. (1. §.) Ennek értelmében egyrészt egy lezárt, önálló tudásanyagot, általános műveltséget közvetített a polgári iskola azok számára, akik egyebet nem kívántak tanulni, másrésztől viszont előkészítette a szakképzési rendszert. Így innen tovább lehetett menni a különféle szakmai jellegű középiskolákba, pl. a felső kereskedelmi, felső ipari iskolába, vagy éppen a tanítóképző és óvónőképző intézetekbe. E tekintetben semmiképp sem helytálló az a nézet, mely szerint a polgári iskola az oktatás zsákutcáját jelentette, mert az pontosan körülhatárolt helyet foglalt el az iskolarendszerben, megfelelő előzménnyel és folytatással. (A polgári iskola elvégzése után különbözeti vizsgával a gimnázium ötödik osztályában is folytathatta tanulmányait, aki tehette.) Mindezt a törvény a következőképpen fogalmazta meg: „A polgári iskolának az a feladata, hogy a tanulókat vallásos, erkölcsös és nemzeti szellemben gyakorlati irányú általános műveltséghez juttassa és ezzel közvetlenül a gyakorlati életre, vagy pedig a középfokú szakiskolákra előkészítse. A polgári leányiskola feladata azonfelül a művelt magyar polgári háziasszony nevelése”¹⁵ Figyelemreméltó, hogy ez utóbbit fontosnak tartotta a törvényalkotó, hiszen a törvényből kitűnik, hogy a leány és fiú polgári tananyaga nagyjából megegyezett, de amíg a fiúk mezőgazdasági és ipari ismereteket, addig a leányok háztartási és nevelési ismereteket tanultak. Arról is említést kell tennünk, hogy bár a törvény vallásos szellemű nevelésről szólt, nem határozta meg annak tartalmát, illetve nem emelte ki egyik vallást sem kizárólagosként, tehát a felekezeti egyenjogúság szellemében intézkedett. Egyébként ugyanez szerepelt az elemi iskolákkal és a többi középfokú iskolával kapcsolatban hozott törvényekben is.

Klebelsberg koncepciójában a következő lépés az oktatás feltételeinek biztosítása: intézmények építése. Részben arról rendelkezett, hogy az ötezernél nagyobb lélekszámú településeken polgári iskolákat kell létesíteni, részben a népiskolához hasonlóan létrehozta a fedezet biztosítására az Országos Polgári Iskolai Építési Alapot, mely a kivitelezést lehetővé tette. Az 1925-26. évi költségvetés 2 millió aranykoronát különített el erre a célra. Meg is kezdődött a polgári iskolák építése a törvény alapján, 80 településen. A polgári iskolák építését egyébként még azért is fontosnak tartotta Klebelsberg, mert azokat a nyolcosztályos elemi iskola előkészítőinek is tekintette.¹⁶

Végezetül a törvény 9.§-a alapján a kultuszminiszter felhatalmazást nyert arra, hogy a polgári iskolai tanárképzés ügyét rendeletileg szabályozza. Ily módon szabad kezét kapva ezt a következő évben meg is tette: a polgári iskolai tanárképzés egész rendszerét megreformálta. Ennek keretében egységesítette a tanárképzést, a képzés színvonalának emelésére összekapcsolta az egyetemi képzéssel, és a decentralizáció elve alapján vidékre, nevezetesen Szegedre helyezte az így létesített új intézményt.¹⁷

A középiskolák reformjára 1924-ben és 1926-ban került sor a klebelsbergi iskolakoncepcióban. Az 1924. évi XI. tc. a fiú, az 1926. évi XXIV. tc. a leány középiskolákról intézkedett.¹⁸ Mindkét törvényről elmondható, hogy azok a modernizáció jegyében születtek, bár – főleg a fiú középiskolai reform – elég sok vitára adott okot. A középiskolákkal szembeni társadalmi elvárások alapvető vonását, hogy azok a felsőfokú tanulmányok előkészítését kell hogy vállalják, nem változtatta ugyan meg a kultuszminiszter, azonban az eddiginél sokkal differenciáltabb rendszert hozott létre. Klebelsberg kultúrpolitikai koncepciójában a természettudományok támogatása fontos helyet foglalt el. Ennek jegyében már a középiskolákban lehetőséget kívánt biztosítani arra, hogy ne csak a hagyományos humán beállítottságú gimnáziumokban tanulhasson az ifjúság, hanem a modern követelményeknek megfelelően a természettudományos képzés is nagyobb teret kapjon. A fiúk számára a már meglévő, elsősorban a klasszikus műveltséget és a klasszikus nyelveket oktató gimnázium mellé létrehozta a reálgimnáziumot, melyben a természettudományok és a modern nyelvek kerültek előtérbe. Mindkét gimnázium érettségit adott, s mindkettőből egyaránt tovább lehetett lépni az egyetemi szintű oktatásba. Emellett megmaradt a múlt század második fele óta létező harmadik középiskolai típusként a reáliskola, mely érettségit nem adott, ám magasabb szintű, elsősorban technikai, természettudományi jellegű képzést kaptak az ott tanulók. Ilyen módon többféle lehetőség közül választhatott az ifjúság a középiskolai tanulmányok során, s Klebelsberg nézete szerint jobban megfelelt azoknak a társadalmi elvárásoknak, melyek a modern természettudományos képzés fejlesztését kívánták. A középiskolák ilyenfajta választéka nem volt hosszú életű: Hóman Bálint minisztersége alatt ismét az egységesítési törekvések kerültek előtérbe, s az 1934-es törvénykezéssel már ismét a klasszikusan képző humán gimnáziumok működtek, új, és egészen más szellemet képviselő érettségi szabályokkal.

Hasonlóképpen differenciálttá vált a leány középiskolák rendszere is. Az ifjú hölgyek a leánygimnázium, a leánylíceum és a leánykollégium közül választhattak, ha középiskolai tanulmányokat kívántak folytatni. Utóbbi nem adott érettségit, s elsősorban a hagyományos női szerephez igazodva a családi életre, a gyermekek nevelésére, gondozására és a társadalmi élet szabályaira tanította a növendékeket, akik a vagyonosabb rétegek leányai közül kerültek ki. A gimnázium és a líceum viszont a fiúkvalé azonos jogosítású érettségit adott, azzal a különbséggel, hogy a líceumban a klasszikus nyelveket nem tanították. Nagy vívmánya a törvénynek, hogy az érettségizett hölgyek a férfiakkal azonos feltételek között folytathattak egyetemi tanulmányokat, s ezzel a lehetőséggel egyre többen éltek is.

Középiskolák is épültek Klebelsberg minisztersége alatt, de lényegesen kisebb számban, mint az elemi és a polgári iskolák, hiszen az ott folyó oktatás költségessége miatt a középiskolai oktatásban való részvétel nem vált tömegessé. Még az iskolareformok bevezetése előtt, 1924-ben gondoskodott a kultuszminisztérium a középiskolai tanárképzés reformjáról (1924. évi XXVII. tc.)¹⁹ Ennek értelmében az egyetemek mellett tanárképző intézetek működtek, melyek egységes képesítési renddel járultak hozzá a leendő középiskolai tanárok korszerű képzéséhez. Kötelezték őket a gyakorló gimnáziumok felállítására, s a szakmai ismeretek mellett súlyt helyeztek a pedagógiai, metodikai ismeretek elsajátítására is. A végzett tanárok a középiskolai tanárvizsgáló bizottság előtt nyerték el képesítésüket. Ezzel azonban már elérkezünk az egyetemi reformokhoz, melyek részben az oktatási rendszerhez kapcsolódtak, részben azonban a tudománypolitika megvalósulásának színterei voltak.

1931. augusztus 18-án lemondott a Bethlen-kormány, s vele leköszönt Klebelsberg kultuszminiszter is. Tervei egy része megvalósíthatatlan maradt, de remélte, hogy hamarosan folytathatja a megkezdett munkát, ennek szellemében tevékenykedett továbbra is. 1932. októberében

azonban váratlanul megbetegedett, s október 11-én meghalt. Szegeden, a Fogadalmi templom kriptájában temették el 1932. október 15-én.

IRODALOM

1. Klebelsberg Kuno: A szegedi gondolat. In.: Magyar Iparművészet Évkönyve 1932. 3. p. Hasonló gondolatot fogalmaz meg az 1927. évi XII. tc. indoklásában Magyar Törvénytár 1927. Bp. 1928. 157. p.
2. Mészáros István: Klebelsberg iskolareformjai. In.: Magyar Iskola 996-1996 Bp. 1997. 132-139. p. A katolikus iskolákról l. még: M.I.: Katolikus iskolák a két világháború között. U.o.: 140-148. p.
3. Klebelsberg Kuno: Beszédei, cikkei, törvényjavaslatai Bp. 1927. 318. p.
4. Mészáros István: Klebelsberg Kuno az iskolareformer. In.: Gróf Klebelsberg Kuno emlékezete Szeged, 1995. Szerk.: Zombori István
5. A nyolcosztályos népiskolák neveléstörténeti vonatkozásait l. Mészáros István idézett munkáiban.
6. Az 1926. évi VII. tc. - Magyar Törvénytár 1926. Bp. 1927. 59-70.p.
7. A népiskola építési akció témájához forrásként l.: Tájékoztató elemi iskoláink fejlesztéséről 1925-30. VKM Bp. 1930., valamint Huszti József i.m. 238-273.p. A feldolgozások közül: T. Molnár Gizella: Klebelsberg az iskolaépítő Szeged, 1992., valamint Székelyné Kőrösi Ilona kitűnő tanulmányai: Klebelsberg-iskolák a Duna-Tisza közén In.: Múzeumi kutatások Bács-Kiskun megyében Kecskemét, 1988., Tanyai iskolaépítési akció Kecskeméten 1926-ban In.: Cumania 13. Kecskemét, 1992., Tanyai iskolaépítési akció a Duna-Tisza közén In.: Levéltári Füzetek XI. Kecskemét, 1994., A kecskeméti tanyai iskolaépítések Klebelsberg idején In.: Klebelsberg emlékezete Szerk.: Klebelsberg Éva Bp. 1994., Az alföldi Klebelsberg-iskolák In.: Klebelsberg 120 Szerk.: Klebelsberg Éva Szeged, 1995.
8. A Szegedi Hírlap 1929. szeptember 16-i száma arról tudósít, hogy ebben az évben 29 hallgatója volt a kollégiumnak, ami arra enged következtetni, hogy ez a fajta képzés ekkor még nem volt tömeges.
9. Klebelsberg Kuno: Beszédei, cikkei... 367. p.
10. Klebelsberg Kuno: Küzdelmek könyve. Bp. 1929. 297. p. valamint Huszti József i.m.: 262. p.
11. Ezekről tudósítás pl.: Szegedi Szemle 1929. jan. 28. 3. p., ápr. 8. 15. p.
12. A polgári iskolák létrejöttéről l. dr. Simon Gyula: A polgári iskola és a polgári iskolai tanárképzés története című, igen sok tényanyagot tartalmazó, de jellegzetesen tendenciózus szemléletű munkáját Bp. 1979.
13. Az 1927. évi XII. tc. Magyar Törvénytár Bp. 1928.
14. U.o.: 157. p.
15. U.o.
16. Huszti József: Gróf Klebelsberg Kuno életműve. Bp. 1942. 230-231. p.
17. A polgári iskolai tanárképzés reformjának ismertetését itt most nem részletezzük, hiszen másutt megtettük. L.: Tanárképző főiskola létesül Szegeden In.: Főiskolánk a szegedi sajtó tükrében Szeged, 1993. A polgári iskolai tanárképzés és annak reformja In: Gróf Klebelsberg Kuno emlékezete Szerk.: Klebelsberg Éva Bp. 1994. Változások Szeged kulturális életében az 1920-as években In.: Tanulmányok Csongrád megye történetéből XXIV. Szerk.: Blazovich László Szeged, 1997. L. még dr. Bereczki Sándor: A Tanárképző Főiskola 100 éves története Szeged, 1973. és Ladányi Andor: Klebelsberg törekvései a felsőoktatás intézményhálózatának átalakítására Bp. 1994. 17-21.p.
18. Magyar Törvénytár 1924. Bp. 1925. 152-160. p. és Magyar Törvénytár 1926. Bp. 1927. 284-294. p.
19. Magyar Törvénytár 1924. Bp. 1925. 496-502. p.